

Riigist väljasaatmise kui lisakaristuse kohaldamise analüüs

Kaire Tamm, Mari-Liis Sööt

Sisukord

1. Riigist väljasaatmise kui lisakaristuse kohaldamise praktika: sihtrühm ja tingimused
2. Võimalikud takistused riigist väljasaatmise kohaldamisel

Kriminaalpoliitika analüüsi talitus

August 2011

www.just.ee/uuringud

www.just.ee/kriminaalstatistika

Eesmärk

Anda ülevaade riigist väljasaatmise kui lisakaristuse kohaldamise kohta ja selgitada võimalusi selle laialdasemaks kohaldamiseks.

Kokkuvõte

- Viimase nelja ja poole aasta jooksul on riigist väljasaatmine kui lisakaristus mõistetud vähemalt 58-le välisriigi kodanikust kurjategijale, sagedamini lähinaabrite ehk Leedu, Läti, Soome ja Venemaa kodanikele.
- Väljasaatmist on kohaldatud väga erinevate kuritegude (mitte ainult väga raskete kuritegude) eest. Ligi 30% juhtudel mõisteti väljasaatmise saanud kurjategija süüdi muuhulgas narkootikumide suures koguses käitlemise, veidi enam kui neljandikul juhtudel keelatud kauba (nt ravimite) ebaseadusliku sisse- ja väljaveo ning ligi viiendikul juhtudel varavastaste kuritegude eest.
- Kuigi väljasaatmist kui lisakaristust mõistetakse üldiselt vähe, on seda viimasel paaril aastal hakatud mõnevõrra rohkem kohaldama: 2007.–2008. a 14-le, 2009.–2010. a 37-le kurjategijale. See on osaliselt tingitud 2008. a KarS-i muudatusest, millega laiendati väljasaatmise kohaldamisala I astme kuritegudelt ka II astme kuritegudele.
- Riigist väljasaatmise vähest kohaldamist mõjutab prokuröride eelhoiak väljasaatmisele sobivate juhtumite (eelistatavalt rasked kuriteod) ja kohtu antava võimaliku seisukoha osas (prokurörid kardavad, et kohtud pigem ei rahulda jms). Samuti pärsib laialdasemat kohaldamist praktikas ilmnenud ebaselgust tekitavad küsimused, nagu nt väljasaatmise kohaldamise võimalikkus isikutele, keda on tingimisi karistatud, kel on elamisluba või kes omavad perekondlikke sidemeid asukohariigis.

Taust

Ettepaneku analüüs läbi viia tegi vanglate osakond, kelle hinnangul mõistetakse välisriigi kodanikest kurjategijatele riigist väljasaatmist lisakaristusena oluliselt harvem kui võiks. Teema on pälvinud tähelepanu teisteski riikides, Taanis näiteks valmistatakse ette seadusemuudatust, mille kohaselt saadetakse kõik vanglakaristuse saanud välismaalased riigist välja, kuigi muudatust peetakse vastuolus olevaks inimõiguste põhimõtetega (Laugen, 2011).

KarS § 54 kohaselt võib kohus, mõistes välisriigi kodaniku süüdi tahtlikult toimepandud kuriteos ja karistades teda vangistusega, mõista lisakaristusena riigist väljasaatmise. Väljasaatmist ei kohaldata alaealisena kuriteo toime pannud isikule. Kui süüdimõistetul on Eestis koos temaga seaduslikult ühises peres elav abikaasa või alaealine laps, peab kohus väljasaatmist oma otsuses põhistama.

Riigist väljasaatmise eesmärgiks on vältida uute kuritegude toimepanemist välisriigi kodanike poolt. 2010. aastal mõisteti kuritegude toimepanemises süüdi ligi 1000 välisriigi kodanikku, kellest ca 415 karistati vangistusega (neist suurem osa olid Venemaa kodanikud). Eesti vanglates viibis 2010. aasta lõpu seisuga ligi 170 välisriigi kodanikku, neist ligi 30% viibis vanglas juba vähemalt kolmandat korda.

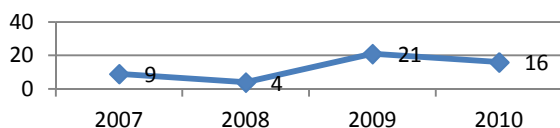
Andmed

Analüüsi peamised andmeallikad olid kohtute infosüsteem (KIS) ja 2011. a mais läbi viidud veebiküsitlus, milles uuriti prokuröride seisukohti ja hinnanguid seoses KarS § 54 kohaldamisega – küsitlusele vastas 45 prokuröri.

I. Väljasaatmise kui lisakaristuse kohaldamine

Välisriigi kodanikest kurjategijatele mõistetakse väljasaatmine kui lisakaristus üldiselt harva, viimasel kahel aastal on see muutunud siiski mõnevõrra aktiivsemaks

Perioodil 01.01.2007–01.06.2011 (edaspidi ka *analüüsitud perioodil*) on riigist väljasaatmine kui lisakaristus mõistetud vähemalt 58 süüdimõistetud välisriigi kodaniku suhtes. Kui aastatel 2007–2008 mõisteti riigist väljasaatmine 14-le välisriigi kodanikust kurjategijale, siis 2009.–2010. aastal 37-le¹. 2011. aasta esimese viie kuuga on väljasaatmine lisakaristusena mõistetud kaheksale välisriigi kodanikule ehk peagu sama paljudele kui neli aastat tagasi terve aasta jooksul. Väljasaatmise kui lisakaristuse kohaldamise kasvu on mõjutanud 2008. aasta mais jõustunud KarS-i muudatused, millega laiendati väljasaatmise kohaldamisala I astme kuritegudele II astme kuritegudele (vt ka lk 4).

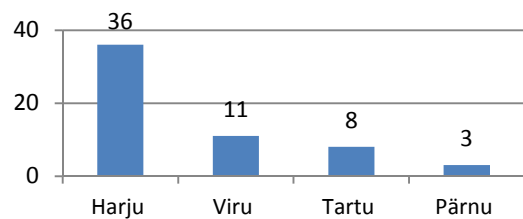

Joonis 1. Välisriigi kodanikest kurjategijate arv, kellele on mõistetud väljasaatmine kui lisakaristus, 2007–2010

Väljasaatmist lisakaristusena on mõistetud rohkem Harju Maakohtu tööpiirkonnas, sagedamini kokkuleppemenetluses

Kõige aktiivsemalt (ligi 2/3 juhtudel) on välisriigi kodanikest kurjategijatele mõistetud väljasaatmist kui lisakaristust Harju Maakohtu tööpiirkonnas.

¹ Siinkohal on aluseks jõustunud lahendid, perioodil 01.01.2007–30.05.2011 on tühistatud vähemalt seitsme välisriigi kodaniku väljasaatmine kui lisakaristus.

Joonis 2. Väljasaatmist kui lisakaristust mõistnud maakohtud 2007-2011 I kv jõustunud lahendite alusel

Enamik kriminaalasju, kus süüdlasele kohaldati lisakaristus KarS § 54 alusel, said lahenduse kokkuleppemenetluses (veidi enam kui 80%), veidi enam kui kümnendik üldmenetluses ning paar juhtumit lühimenetluses ja kiirmenetluses. Seega võib väita, et valdaval enamikul juhtudest on isik ise enda väljasaatmisega nõus olnud (nõustudes sellise kokkuleppega).

Väljasaatmine kui lisakaristus on mõistetud enamasti naaberriigi kodanikest ja nooremale kui 40aastastele meeskurjategijatele

Enamik välisriigi kodanikest kurjategijad, keda analüüsitud perioodil väljasaatmise kui lisakaristusega karistati, olid mehed (88%) ja nooremad kui 40aastased (ligi 4/5). Noorim välisriigi kodanik, kellele vastav lisakaristus mõisteti, oli 18-aastane (sai täisealiseks vaid ligi kuu enne kuriteo toimepanemist) ja vanim veidi enam kui 60aastane. Nende tunnuste osas ei erine väljasaadetud kurjategijate üldkogumist.

Väljasaatmist lisakaristusena on määratud 13 välisriigi kodanikule; mõnevõrra rohkem on nende seas olnud naaberriikide kodanikke (Leedu, Läti, Venemaa ja Soome). Veidi enam kui 70% juhtudel oli tegu Euroopa Liidu liikmesriikide, ligi 30% SRÜ riikide kodanikega (Venemaa, Aserbaidžaan, Armeenia, Valgevene). Võrdluseks, et Eestis süüdimõistetud välisriigi kodanike seas on kõige enam Venemaa kodanikke, nt 2010. aastal ligi 80%.

Tabel 1. Lisakaristusega riigist väljasaadetud välismaalasest kurjategijad kodakondsuse järgi, 2007–2011 5k

KODAKONDSUS	Lisakaristusega väljasaadetud välisriigi kodanike arv
Leedu	14
Läti	11
Venemaa	9
Soome	8
Rumeenia	2
Itaalia	2
Inglismaa	2
Aserbaidžaan	2
Armeenia	1
Poola	1
Itaalia + Rootsi	1
Rootsi	1
Saksamaa	1
Valgevene	1
Kodakondsuseta	3

Leedu ja Läti kodanike suurem arv väljasaadetute seas peitub paaris grupis toimepandud juhtumis, kus ühe juhtumi raames mõisteti süüdi neli-viis kurjategijat, kellele kõigile määrati lisakaristusena ka riigist väljasaatmine.

Kohtulahendite andmetel on väljasaatmine kui lisakaristus mõistetud ka kolmele kodakondsuseta isikule (neist kaks elasid Lätis, sh üks pikaajalise elamisloaga ja üks Suurbritannias).²

Väljasaatmist kui lisakaristust on kohaldatud nii tapmise kui ka pisivarguse eest

Euroopa Inimõiguste Kohtu (EIK) praktikas on peetud väljasaatmist õigustatuks röövimise, vägistamise, varguse, prostitutsiooni ning narkootikumidega seotud kuritegude korral. (Seletuskiri ..., 2008). Kui raskemate kuritegude puhul on lihtsam leida õigustust, miks süüdlane riigist välja saadetakse, siis EIK praktika kohaselt pole väljasaatmine avaliku korra huvides

² Tegu võib olla ka lahendis esinevate vigaste andmetega.

väljastatud ka kergemate kuritegude puhul, nt kui esineb nende korduvus. (Olesk, 2009)

Ligi nelja ja poole aasta jooksul (2007–2011. a viis esimest kuud) lisakaristusena väljasaatmise saanud välisriikide kurjategijad panid ligi 30% juhtudel toime narkootikumide lähteainete või ravimite ebaseadusliku sisse- ja väljaveo (§ 392), neljandikul juhtudel narkootikumide suures koguses käitlemise (§ 184) ja ligi viiendikul juhtudel varavastase kuriteo (valdavalt varguse). Veidi enam kui kümnendik oli toime pannud isikuvastase kuriteo. Perioodil 2007.–2008. a I pa, kui väljasaatmist kui lisakaristust võis mõista ainult I astme kuritegude eest, määrati seda valdavalt narkootikumide suures koguses käitlemise ja narkootikumide lähteaine või ravimi ebaseadusliku sisse- ja väljaveo eest. Peale väljasaatmise kui lisakaristuse kohaldamisala laiendamist on seda mõistetud ka nt pisivarguste, kelmuste, kehalise väärkohtlemise, avaliku rahu vastaste kuritegude, liikluskuritegude jm kergemate kuritegude eest.

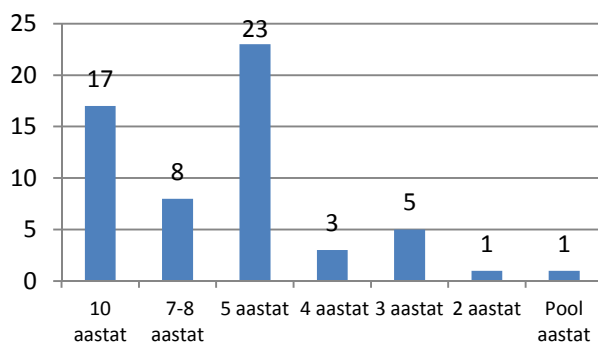
Tabel 2. Lisakaristusega riigist väljasaadetute toimepandud kuriteod, 2007–2011. a 5 kuud

KURITEOLIIK	Kuritegude arv	%
Isikuvastased kuriteod	13	13%
Narkootikumidega seotud kuriteod (valdavalt narkootikumide suures koguses käitlemine)	27	26%
Varavastased kuriteod	19	18%
Avaliku rahu vastased kuriteod	6	6%
Avaliku usalduse vastased kuriteod	6	6%
Majandusalased süüteod (valdavalt keelatud kauba ebaseaduslik sisse- ja väljavedu)	29	28%
Muud kuriteod	4	4%
Kokku³	107	100%

³ Toodud on kuritegude arv, kurjategijate arv on väiksem, kuna üks kurjategija võis toime panna mitu kuritegu.

Väljasaatmisega kaasneb automaatselt sissesõidukeeld, mida mõistetakse keskmiselt ligi 6 aastaks; sissesõidukeelu kestus pole praktikas alati kooskõlas kuriteo raskusega

Väljasaatmisega kaasneb automaatselt Eestisse sissesõidukeeld, mille minimaalne kestus on üks kuu ja maksimaalne kestus kümme aastat. Konkreetse süüdlase jaoks määrab sissesõidukeelu kestuse kindlaks kohus süüdimõistvas kohtuotsuses. Enne 2008. aasta KarS-i § 54 muudatusi kaasnes väljasaatmisega automaatselt sissesõidukeeld kestusega 10 aastat. Peale muudatust on määratud sissesõidukeelde kestusega alates poolest aastast kuni 10 aastani, keskmiselt viieks ja pooleks aastaks.

Joonis 3. Lisakaristusega riigist väljasaadetud kurjategijate arv sissesõidu keelu kestuse kaupa, 2008-2011 I kv

Näited, kus mõisteti pika kestusega sissesõidukeeld:

- Eestis elanud Venemaa kodanik, varem kohtulikult karistamata⁴, sai abikaasa tapmise eest karistuseks 9 aastat vangistust; sissesõidukeeld määrati 10 aastaks.
- Poola kodanik, varem kohtulikult karistamata, mõisteti süüdi tänaval toimepandud kotijooksu katse eest ja karistati kahe kuu pikkuse vangistusega; sissesõidukeeld määrati 10 aastaks.

⁴ Mõnel üksikul juhul olid analüüsitud lahendites andmed välja toodud ka välisriigis karistatuse kohta; valdavalt puudutasid need karistatust Eestis.

- Kolm Lätis elavat isikut, varem kohtulikult karistamata, said grupis korduvalt toime pandud pangakaardivarguste ja -pettuste eest karistuseks kahe ja poole kuni kolme aasta pikkuse vangistuse (pöörati täitmisele osaliselt); sissesõidukeeld määrati 7 aastaks.

Näited, kus mõisteti keskmise kestusega sissesõidukeeld:

- Soome kodanik, varem korduvalt kohtulikult karistatud, varastas kauplustest suitsu ja toidukaupu ning sai karistuseks ühe kuu pikkuse vangistuse; sissesõidukeeld määrati 5 aastaks.
- Kolm Leedu kodanikku mõisteti muuhulgas süüdi sõiduautode varguses kuritegeliku grupi poolt ja karistati nelja-aastase vangistusega (pöörati täitmisele osaliselt); sissesõidukeeld määrati 5 aastaks.
- Saksa kodanikku, varem Eestis karistamata, karistati interneti teel kullerfirma vahendusel tellitud ebaseadusliku ravimi sisseveo eest kolme aasta ja ühe kuu pikkuse vangistusega; sissesõidukeeld määrati 5 aastaks.

Näited, kus mõisteti lühikese kestusega sissesõidukeeld:

- Varem Eestis kohtulikult karistamata isikut karistati joobes juhtimise eest ühe kuu pikkuse vangistusega; sissesõidukeeld määrati 3 aastaks.
- Venemaa kodanikku, varem kohtulikult karistamata, karistati ebaseadusliku ravimite sisseveo eest ja karistati kahe ja poole aastase vangistusega; sissesõidukeeld määrati 2 aastaks.
- Varem kohtulikult karistamata isikut karistati omavoli ehk väidetava laenu tagasimaksmise sissenõudmise eest ja karistati kolmekuuse vangistusega;

sissesõidukeeld määrati pooleks aastaks.

Väljasaatmise kui lisakaristuse kohaldamise kriteeriumid

Lisaks KarS-is seatud nõuetele (täisealine, tahtlik kuritegu) tuleneb EIK praktikast mitmeid kriteeriume, millega kohtul tuleb välismaalasest kurjategija väljasaatmisel arvestada (vt Olesk, 2009).

Analüüsitud lahendites sisalduv informatsioon ei võimaldanud põhjalikult hinnata väljasaatmist soodustavate või välistavate kriteeriumite olemasolu. Mõned tähelepanekud tuginedes lahenditele ja veebiküsitlusele on esitatud allpool:

- Süü suurus.

Suur osa prokuröre (3/4) peab vangistuse pikkust ehk süü suurust üheks olulisemaks kriteeriumiks, mida väljasaatmise üle otsustamisel arvesse võtta.

Ühel juhul on ka riigikohus (lahend nr 3-1-1-38-09) väljasaatmise tühistamisel muuhulgas leidnud, et kuna mõistetud põhikaristuse määr jäi alla sanktsiooni keskmise, siis on väljasaatmise kui lisakaristuse näol tegu süüdistatava süü suurust ületava karistuse mõistmisega.

- Sotsiaalsed ja perekondlikud sidemed Eestiga.

Lisakaristusena väljasaadetute seas oli mitmeid isikuid, kes olid Eestisse tulnud alles hiljuti ning kel puudus siin kindel elu- ja töökoht (paljudel puudus töökoht üldse) – ilmselt on selliste isikute suhtes kergem leida õigustust nende väljasaatmiseks kui siin kauem elanud välismaalaste suhtes. Samas on oluline arvestada ka isiku sotsiaalsete sidemete tugevust; integreerunud välismaalaste väljasaatmist ei pea ka EIK õigustatuks, pidades selleks nii välisriigi kodaniku huvi integreeruda ja huvi omandada kohalik riigikeel, kodakondsus jms (Olesk, 2009). Näiteks Tartu

Ringkonnakohtu 2008. a lahendiga nr 1-08-5541 tühistati muuhulgas kahe Venemaa kodanikule lisakaristusena määratud välja- saatmine, kuna leiti, et väljasaatmist pole otsuses piisavalt motiveeritud ja on jäetud süüdistatavate sotsiaalsed sidemed Eestiga käsitlemata. Kõnealuse juhtumi puhul olid süüdlased Eestis sündinud, siin hariduse omandanud ja praktiliselt kogu senise elu elanud, sealjuures elasid Eestis ka süüdimõistetute vanemad.

Ka 2009. a lahendis 3-1-1-38-09 leidis riigikohus, et maakohus pole piisavalt käsitlenud süüdistatava sotsiaalsete sidemetega seonduvat. Nimetatud juhtumi puhul oli samuti tegu Eestis sündinud ja siin pikaajaliselt elanud välismaalasega, kel olid tihedad sidemed Eestiga ja siin alaliselt elavad lähisugulased.

Vähemalt ühel juhul on maakohus saatnud kokkuleppe menetluse jätkamiseks tagasi prokuratuuri põhjusel, et süüdlane teatas kokkuleppe sõlmimisel, et ta ei nõustu enda väljasaatmisega, viidates sellele, et tal sündis hiljuti laps, kellega kohtumist väljasaatmisega kaasnev sissesõidukeeld takistaks.

II. Võimalikud takistused väljasaatmise kohaldamisel

Tuginedes prokuröride seas läbiviidud küsitlusele ja lahendite analüüsile, võib esile tuua järgmised võimalikud põhjused ja selgitused, millised takistused esinevad väljasaatmisekohaldamisele.

Prokuröride hinnangul on neil vähe kokkupuuteid juhtumitega, mille asjaolud võimaldavad väljasaatmise kui lisakaristuse kohaldamist

Küsimustikule vastanud prokuröridest veidi enam kui pooled (55%) pole viimasel paaril aastal väljasaatmist kohaldanud, kuna pole enda hinnangul kokku puutunud väljasaatmist võimaldavate juhtumitega: veidi enam kui kolmandikul pole olnud ühtegi välisriigi kodanikust süüdistavat või kus teda oleks süüdistatud tahtlikult toime pandud kuriteos või karistatud vangistusega. Veidi enam kui neljandik prokuröre leidis, et välisriigi kodaniku väljasaatmise taotlemist takistasid tema sidemed Eestiga (sh perekondlikud ja muud sidemed). Kümnendik prokuröre pole väljasaatmist taotlenud, kuna ei pidanud seda võrreldes põhikaristusega nii oluliseks.

Prokurörid peavad väljasaatmist kui lisakaristust sobivaks raskete kuritegude puhul; seega kergemate, aga väljasaatmiseks sobivate juhtumite puhul ei kaalu nad seda alati

Väljasaatmist pidasid prokurörid (sh valdavalt need, kel seni kokkupuude puudus) sobivamaks ennekõike raskete kuritegude puhul. Nt ligi pooltel juhtudel taotleksid prokurörid väljasaatmist isikuvastastes kuritegude (nimetades nii tapmist, mõrva, raskete kehavigastuste tekitamist, lastevastaseid seksuaalkuritegusid) ja vähem kui viiendikul juhtudel narkokuritegude eest, muude kuritegude puhul peeti kohaldamist

sobivamaks oluliselt vähem. See võib viidata, et kergemate kuritegude puhul prokurörid väljasaatmist teadlikult ei kaalu.

Prokuröride negatiivsed eelhoiakud väljasaatmise rahuldamise osas pärsivad väljasaatmise taotlemist

Väljasaatmise vähest kohaldamist võivad mõjutada ka järgmised asjaolud, millele prokurörid küsimustikule vastates viitasid:

- Venemaa kodanike väljasaatmine on osutunud probleemseks. Küsimustikule vastanud prokuröridest enam kui 90% leidis, et Venemaa kodanikele, kelle alaline elukoht on Eestis, pole mõtet väljasaatmist taotleda (ilmselt ei soovi kurjategijad ise tagasi minna ja Venemaa pole neid valmis ka vastu võtma). Kuna Eestis süüdimõistetud välisriigi kodanikest on enamik Venemaa kodanikud, siis väljasaatmise sagedama mõistmise tagamiseks on vajalik täpsustada ja prokurörideni viia ka teave, millised võimalused väljasaatmiseks kehtivad Venemaa kodakondsusega kurjategijatele. Pikaajaline elamisluba iseenesest ei ole takistuseks väljasaatmise kui lisakaristuse kohaldamisele. Sellise seisukoha on andnud Viru Ringkonnakohus ühes 2007. a lahendis nr 1-06-1524.
- Sidemeid Eestiga peetakse väljasaatmist välistavaks asjaoluks. Ligi 90% küsimustikule vastanud prokuröridest märkis, et kui süüdistataval on Eestis koos temaga elavad alaealised lapsed või abikaasa, siis kohus väljasaatmist ei rahuldaks. Nii riigikohus kui ka EIK peavad isiku perekondlikke sidemeid asukohariigiga oluliseks, aga mitte automaatselt väljasaatmist välistavaks asjaoluks. Ka KarS iseenesest ei välista sellistel juhtudel väljasaatmise kui lisakaristuse kohaldamise, vaid ütleb, et

nende tingimuste olemasolul peab kohus väljasaatmist põhistama.

Analüüsitud lahendites enamasti info isiku ühises perekonnas elava abikaasa või alaealise lapse kohta puudus. Samas ei võimalda see info teha järeldusi selle kohta, kas ja mis määral on prokurörid hinnanud isiku perekondlikke sidemeid ja seotust Eestiga.

- Kohtu suhtes ollakse eelarvamusel, et nad üldjuhul väljasaatmist ei rahulda. ¾ prokuröridest märkis vähese väljasaatmise praktika põhjuseks, et kohus üldjuhul ei rahuldaks väljasaatmist kui lisakaristust. Kohtute statistika prokuröride sellist arvamust ei toeta. Nelja ja ligi poole aasta jooksul on ringkonnakohtud ja riigikohus tühistatud vaid vähemalt kuue isiku lisakaristusega väljasaatmise.

Puudub ühtne arusaam, kas väljasaatmist võib kohaldada ka vangistuse tingimisi kohaldamisel – see võib väljasaatmise kohaldamist pärssida

Mõne tõlgenduse kohaselt on väljasaatmist kui lisakaristust võimalik kohaldada vaid reaalse vangistuse puhul. Näiteks KarS-i kommenteeritud väljaandes (2009) on öeldud, et väljasaatmine on välistatud, kui isiku süü suurus tingib talle põhikaristusena mõistetud vangistuse asendamise või kohaldamise tingimisi KarS-i §-ides 69 ja 73–74 sätestatud korras. Ka osa menetlejaid jagab seda seisukohta ja leiab, et vangistuse tingimisi kohaldamine välistab väljasaatmise – küsimustikule vastanutest pole sel põhjusel väljasaatmist kaalunud kümnendik.

Samas on praktikas vähemalt ühel juhul mõistetud väljasaatmine isikule, kellele vangistus kohaldati täielikult tingimisi (nt lahend nr 1-09-4072) ja ligi 2/3 juhtudel mõisteti väljasaatmine isikule, kellele

määratud vangistust kohaldati osaliselt tingimisi. Paari juhtumi puhul loeti isiku osaline vangistus kantuks eelvangistuse või kahtlustatavana kinnipidamisega ning süüdimõistva kohtuotsuse jõustumisel pidanuks isik kohe riigist välja saadetama.

Kasutatud kirjandus

Hallik, A. (2008). Memo kurjategijate väljasaatmisest. Mitteavaldatud töödokument.

Karistusseadustik. RT I 2001, 61, 364.

Laugen, L. (2011). Taani kavatseb kõik välismaalastest kurjategijad välja saata. Delfi 22.06.2011.

<http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/taani-kavatseb-koik-valismaalastest-kurjategijad-valja-saata.d?id=48264701> (25.06.2011).

Olesk, M. (2009). Riigi õigus välismaalastest kurjategija välja saata. Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika. *Juridica* IX 2009, lk 595-607.

Sootak, J., Pikamäe, P. (2009). Karistus-seadustiku kommenteeritud väljaanne. Kirjastus Juura: Tartu.